

ПРЕРАЗКАЗЪТ – РЕПРОДУКЦИЯ ИЛИ ТВОРЧЕСКА ИЗЯВА НА ДЕТЕТО ОТ НАЧАЛНАТА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Мариана Мандева

Преразказът е основно речево упражнение в началното училище, утвърдило и доказало богатите си методически възможности. По своята същност той включва:

- възприемане и осмисляне на чуждо езиково съобщение;
- достоверно възпроизвеждане на това съобщение чрез собствена редакция.

Следователно, от една страна, в хода на методическата работа децата се ръководят от съдържанието, сюжета, композицията на изходния текст. Те ползват лексика, езикови изразни средства, синтактични конструкции, употребени от автора. Това, безспорно, е необходим момент от обучението по преразказ, чрез който учениците повишават комуникативната си компетентност, езиковата си култура, добиват основни речеведски знания за текстовите функции и особености. Но, от друга страна, словесният образец не се ко-

пира механично от обучаваните, работата далеч не се свежда до препис на чужд текст. Във вторичното езиково изложение звучи и индивидуалната детска словесна интерпретация, долавят се личните мисли, чувства, оценки на учениците. Съотношението между репродуктивните и продуктивните елементи при обучението по преразказ се ръководи целенасочено от преподавателя съобразно конкретната педагогическа реалност в класа и паралелката, съобразно целите и задачите на всеки урок, разгледан в контекста на системата упражнения по развитие на речта.

Но въпреки яснотата и категоричността в теоретико-методическите постановки, нашите наблюдения ни отвеждат към извода, че в училищната практика често се подценява творческата страна на преразказването, без да се отчита нейната значимост и функционалност за речевото развитие на учениците. Ще посочим някои от най-ярките илюстрации на тази констатация. На децата се дава наго-

тово план за преразказа или той се изработва с общите усилия на всички в паралелката, като възможностите за вариативност се игнорират; записват се единствено избраните от учителя задължителна лексика и синонимни редове; грешките се поправят колективно, като неизменно се налагат редакционните решения на преподавателя и т. н., и т. н. Обикновено учениците са лишени от възможността за избор на словесния образец, който ще преразказват, за избор на някои компоненти от формата на изложението на вторичния текст. В учебната практика творческите преразкази (с продължение на чуждия текст, с вмъкване на епизод или на детайл, с мнение и оценка за поведението на литературен герой и др.) не намират нужното трайно и целенасочено дидактическо присъствие. Така се игнорират възможностите чрез преразказването да се насърчат и да се изявят индивидуалността и словотворчеството на учениците. Обучението по преразказ губи логичната си методическа връзка с обучението по съчинение в I–IV клас (факт, значително обременен и от несъвършенствата на съвременната учебна документация), както и с работата по български език и литература в следващата степен на СОУ. Нещо повече. Така организирано, това обучение не е функционално и в

по-широк план – с оглед нуждите в реалната говорна и писмена практика на учениците от началните класове.

Категорично поддържаеме убеждението, че при методическата работа над преразказа чуждият текст следва да бъде както модел за речевата дейност на обучаваните, така и повод, провокиращ детското словотворчество. Ще подкрепим твърдението си с конкретни методически решения, експериментирани в учебната практика*.

Така например на децата следва да се предостави възможност за избор на езиковото съобщение за преразказ, за избор на компоненти от формата на вторичния текст. По наше мнение още във II клас е приложимо и ефективно в определени дидактико-речеви условия учениците сами да изберат изходния образец за дейността си. За реализацията на това в опитната работа ползвахме възможностите на учебните речеви ситуации. Ето един пример. Учителят въведе второкласниците в учебна речева ситуация така: „Децата, получихме покана от II клас. По случай 24 май те организират литературен конкурс между учениците от II, III и IV клас на нашето училище. На конкурса ще се излъчи най-добър разказвач на народни приказки. Предлагам да участваме.

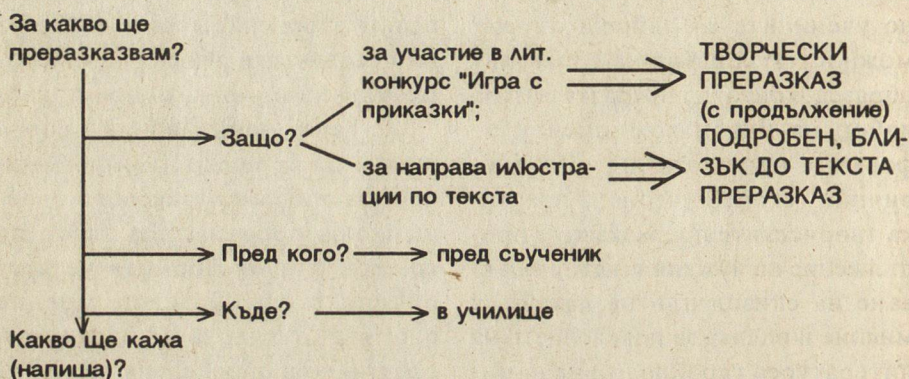
* Експериментът е проведен през учебните 1991/92, 93, 94, 95 г. в началните училища във В. Търново, Търговище и Севлиево.

За целта нека всеки обмисли с преразка на коя от четените в часовете по литература приказки („Хитрият лъжец“, „Славейчето“, „Търговецът на маймуните“) бихме могли да се включим най-успешно в конкурса“.

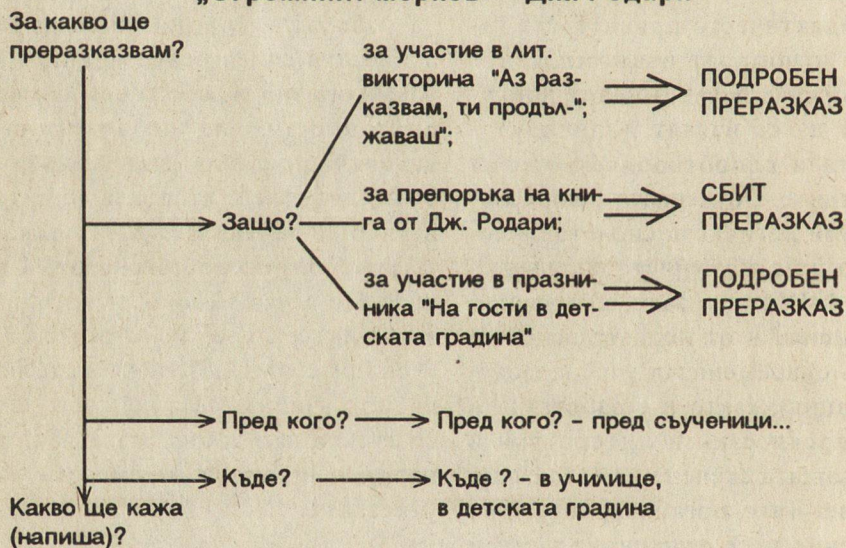
В III и IV клас работата гра-

дира. Отново с помощта на учебните речеве ситуации учениците могат да изберат вида на своя преразка (подробен, сбит, подборен; близък до текста, творчески). Ще се аргументираме с примери от експеримента, представени схематично:

„Сърненце и глиганче“ – П. Бобев

„Огромният морков“ – Дж. Родари*

* Вж. разработка на урок, в чиято основа са представените идеи, в: Мандева, М. и др. Писменият преразка – 1–4 клас (методическо пособие). В. Търново, Слово, 1994, с. 89–94.

Работата по преразказ в началните класове дава богати възможности за насърчаване на детското словотворчество и чрез ползването идеите на Джани Родари, представени в неговата „Граматика на фантазията“: „техника на фантастичните хипотези“, „сбъркани приказки“, „приказки наопаки“. Така например след преразказването на народната приказка „Лястовица и врабче“ продължихме методическата работа по развитие на речта, поставяйки пред второкласниците въпроса: „Какво би станало, ако врабчето е трудолюбиво и си отглежда челяд, а лястовицата е мързелива и самохвалка?“. Техниката на фантастичните хипотези ни даде възможност след преразказа на художествен текст и целенасоченото наблюдение на телевизионно предаване, съчинявайки, децата да обединят и преосмислят опита си на читатели и на зрители (например „Какво би станало, ако Пипи Дългото чорапче се яви на детското телевизионно предаване „Рожден ден?“).

Разбира се, конкретните методически решения, свързани с коментираната проблематика, са многообразни. В случая ние предлагаме само някои от тях, които далеч нямат претенцията да бъдат образец за дословно копиране в практиката. Намерението ни поскоро е да подскажем на учителя примерни форми на работа, които търпят модификация, но немину-

емо насочват към преодоляване на дидактическите „инерции“ в методическата технология при обучението по преразказ в I–IV клас.

В този ред на мисли ще подчертаем, че посочените форми на работа при обучението по преразказ в началното училище ще останат само добри намерения, ако на практика не се преодолеят имитационните методи с основен похват преразказ по образец, ако не се формират на съзнателна основа умствено-речевите операции на учениците за ориентировка, планиране, реализация и контрол на речевата им дейност.

Разбира се, в началото на обучението по преразказ приоритетно се ползват колективните форми на работа. Това е допустимо и по-късно, когато учениците се запознават с нов вид преразказ (напр. сбит преразказ в III клас). Но в хода на колективната работа следва да се даде възможност на децата самостоятелно да изберат и запишат заглавие на композиционно завършена част от текста, ръководейки се от набор предложения; да нанесат в работните си листове синоним от даден синонимен ред; да отделят по свой избор словосъчетания, които според тях са образец на звучната българска реч и т. н. Ще илюстрираме казаното за методиката при колективното съставяне на програма на изказването с пример от експерименталната дейност. При плани-

рането на подробен писмен преразказ върху откъс от „Къщичка под Витоша“ от Ив. Василев предложихме на второкласниците да работят по избор по един от два-

та колективно изработени варианти на план, съобразени както с типологичните, така и с индивидуалните комуникативни знания и умения на учениците от паралелката:

„Къщичка под Витоша“ — Ив. Василев

План

I вариант

1. Студената светлина на зимната нощ.

2. Веселата игра на зайовата дружина.

II вариант

1. Страшна е зимната нощ:
- вятърът фучи и трупа сняг;
- месечината свети студено.
2. Весела е играта на зайовата дружина:
- зайците играят;
- луната ги гледа
-

На по-късните етапи от обучението по преразказ (III и IV клас) при планирането децата все по-целенасочено и задълбочено осмисляха и включваха в програмата за вторичния текст и изисквания, произтичащи от комуникативното предназначение и функции на словесния образец, от жанровата и стиловата му маркираност. В плана влизаше и езиковият анализ, който по израза на Ла-

дигенска изисква вникване в „мотивите на подбора на речевите средства от писателя, тяхното разположение, начините на употребата им...“ (2, с. 210). Ще илюстрираме гореказаното, представяйки работен лист за ориентировка и съставяне програма за подробен писмен преразказ на откъс от „Орлов камък“ от Г. Караславов в III клас:

РАБОТЕН ЛИСТ

Из „Орлов камък“ – Г. Караславов
(подготовка за подробен писмен преразказ)

I. Помисли и отговори:

1. За какво ще преразказвам?
2. Какво ще кажа (напиша)?
3. С каква цел?
4. На кого?
5. Къде ще се прочете преразказът?

II. Като следиш отговорите на задача I и текста на Г. Караславов, попълни таблицата:

План	Думи и изрази, с които ще внуша на читателя любов към родния кът	Синоними	Правопис, пунктуация
1.Завръщане в родния кът: – съзирането на Орлов камък			
– спускането към къщи			
2. Поглед към родния кът			
3. Среща със семейството			

Думи и изрази на писателя, които искам да запомня и употребявам в речта си: _____

Чернова на част от преразказа:

Илюстрация (по желание на ученика и при възможност за реализация в урока):

Естествено, в началните етапи на обучението повечето записки в графите на таблиците от работните листове се водеха колективно, като учителят даваше възможност за известна вариативност от страна на учениците, чиито примерни методически форми вече коментирахме. Системно и целенасочено, успоредно с развитието на детските комуникативни знания и умения нарастваше методическата тенденция учениците сами да попълват таблиците в работните листове, след което индивидуалните речеви решения се обсъждат (и евентуално – коригираха, редактираха) под дискретното ръководство на преподавателя.

Посочените съображения за нарастването на детската самостоятелност и творческа активност при планирането на преразказите са валидни и при методиката в уроците за редактиране на вторични текстове. (Вж. по-подробно 1, с. 111–119). При обсъждането и оценката на преразкази на ученици от класа първо следва да се даде възможност на детето-автор за самооценка. Останалите ученици от паралелката също ще се ангажират в обсъждането на текстовете на своите съученици, като по предложения от проф. Ладигенска дидактически алгоритъм, слушайки даден преразказ, който се оценява, си водят кратки записки, изпълнявайки групови и индивиду-

ални, поставени от учителя задачи (3, с. 124–125). Например част от децата ще следят правилна ли е композиционната постройка на изложението, други с повишено внимание ще мислят и преценяват ефективно, правилно и изразително ли е стилно-езиковото оформление на текста и т. н. Разбира се, и учителят ще изкаже своята оценка за постиженията и слабостите на обсъжданите преразкази, но тази преценка не бива да е под формата на императивни констатации, нетърпящи възражение.

При колективните форми на редакция на типичните за децата от класа грешки също е необходимо да се търси вариативност в редакционните решения на отделните ученици. В уроците за оценка и поправка на преразказите се отделя време и за саморедактиране, дискретно ръководено от преподавателя.

В заключение – нека предоставим добрия педагогически шанс на децата за съзнателна, словотворческа, реална социо-значима изява при една на пръв поглед репродуктивна речева дейност като преразказа, която, погледната в дидактическа дълбочина и перспектива, е цяла наука за обучение, за комуникация, за сътворяване на собствени ярки комуникативни послания чрез силата на българското слово.

ЛИТЕРАТУРА

1. К о л е в а, В. Т. Помагало по методика на обучението по български език и литература (четене) – I–IV клас. Шумен, Полиграф, 1994 г.
2. Л а д ы ж е н с к а я, Т. А. Методика развития речи на уроках русского языка. М., Просвещение, 1980.
3. Л а д ы ж е н с к а я, Т. А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся. М., Педагогика, 1975 г.

THE RETELLING – A REPRODUCTION OR CREATIVE ACTIVITY OF THE CHILD IN PRIMARY SCHOOL?

Mariana Mandeva

The scientific report discussed the correlation between the reproductive and productive elements in the retelling skills training from the first to the fourth year in the Primary School. The main thesis states, that the retelled story should serve as a model for speech activity of the trained pupils, as well as a stimulating cause for the word-creation. The thesis is maintained by experiment cases, when the pupils have the opportunity to choose the oral-pattern or the retelling. The report also views methods, by which the mental-speech activities of the children are consciously formed in the retelling process.

The attempt is to hint new modes of training for overcoming the "inertia", connected with the speech development in the initial grades.